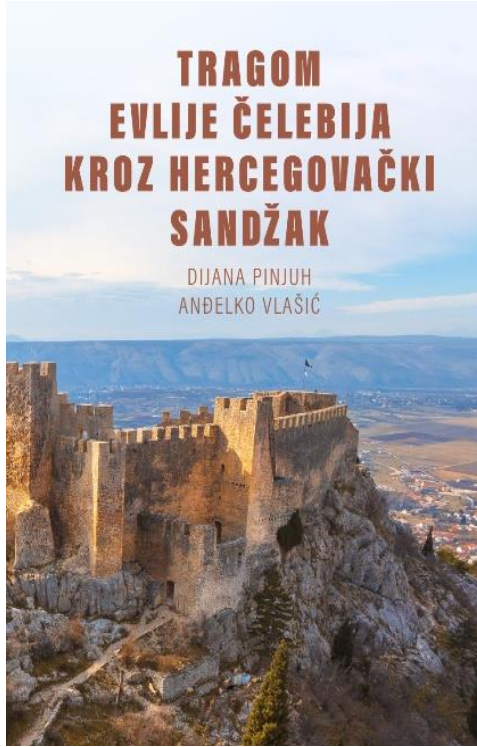

Dijana Pinjuh - Anđelko Vlašić, *Tragom Evlije Čelebija kroz Hercegovacki sandžak - (Evliya Çelebi'nin İzinde Hersek Sancağı)*, Srednja Europa, 2023, 327 sayfa, ISBN: 978-953-8281-85-3.

Okan BÜYÜKTAPU*

17. yüzyıl *Çelebiler Çağı*'nın üç temsilcisinden biri ve Osmanlı seyahatname geleneğinin ilk akla gelen ismi olan Evliya Çelebi sadece Osmanlı hâkimiyetindeki toprakların değil, imparatorluğun komşu coğrafyalarındaki toplumların da tarih ve kültürünü anlamak için başvurulmuş en önemli şahsiyetlerden biridir. 40 yılı aşan seyahatleri boyunca, bazen gerçekçi bazen fantastik öğelerle bezeli anlatımlar kaleme alan Çelebi'nin 10 ciltlik eseri Osmanlı coğrafyasının yanı sıra Avrupa, Afrika ve Asya'nın sosyal dokusunu, mimarisini, geleneklerini ve siyasi ilişkilerini belgeleyen bir hazine niteliği taşır. Şehirlerin çarşılarından saraylarına, halk hikâyelerinden

askerî seferlere kadar uzanan canlı detaylarla bu eser Osmanlı dünyasını en canlı tanıklıklarından birine dönüştür. Özellikle dönemin gündelik yaşamına dair aktardığı gözlemler, yalnızca tarihçiler için değil, coğrafya, edebiyat,

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir, ORCID: orcid.org/0000-0002-9789-3989, E-posta: okan.buyuktapu@ege.edu.tr

sanat ve mimarlık tarihi, etnografya ve antropoloji gibi alanlardaki araştırmacılar için de eşsiz bir kaynak hazinesi sunar.

Bu bağlamda, Mostar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü üyesi Dijana Pinjuh ve Josip Juraj Strossmayer Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü üyesi Anđelko Vlašić'in Evliya Çelebi'nin Hersek seyahatinin rotasını takip ederek ortaya çıkardıkları müşterek çalışmaları *Evliya Çelebi'nin İzinde Hersek Sancağı (Tragom Evlije Čelebija kroz Hercegovacki sandžak)* adlı eser dikkat çekmektedir. Yazarlar uyguladıkları bu saha araştırması yöntemi sayesinde bahsi geçen lokasyonları bizzat deneyimlemiş ve seyahatname yazarının gözlemlerini modern bir perspektifle birleştirerek hem tarihi hem de güncel bir bakış açısı ortaya koymayı başarmışlardır.

Zagreb merkezli Srednja Europa yayınevi tarafından 2023 yılında yayımlanan ve iki ana kısımdan oluşan eser, şu başlıklardan oluşmaktadır: Teşekkürler (s. 5), Giriş (s. 7-28), BİRİNCİ KISIM; Birinci Bölüm: Ortaçağ Hum'undan Osmanlı Hersek'ine (s. 33-62), İkinci Bölüm: 16. ve 17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Siyasi Durumlar (s. 63-73), İKİNCİ KISIM; Üçüncü Bölüm: Hersek'teki En Yaygın Osmanlı İmaretleri Hakkında (s. 75-80), Dördüncü Bölüm: "Cennet Bahçesi": Evliya'nın Seyahatnamesi Çerçevesinde Hersek Sancağı (s. 81-90), Beşinci Bölüm: Evliya'nın 1664 Yılında Hersek Seyahati (s. 91-226), Sonuç (s. 227-230), Özet (s. 231-234), İngilizce Özet (s. 235-238), Fransızca Özet (s. 239-242), Terimler Sözlüğü (s. 243-260), Kaynaklar ve Literatür (s. 261-278), Kişi ve Coğrafi İsimler Dizini (s. 279-288), Yazarlar Hakkında Not (s. 289).

Pinjuh ve Vlašić, tarih yazımına özgü geleneksel yöntemlerin yanı sıra disiplinler arası etnografik saha çalışmasıyla da araştırma metodolojilerini zenginleştirmişlerdir. Evliya Çelebi'nin daha önce bilinen ve yakın zamanda teyit edilen bilgilerine atıfta bulunan yazarlar, seyahatname rotasını takip ederek aynı güzergâhı otomobille katetmişler ve bugünkü yolların çoğu durumda 17. yüzyıl ticaret yollarıyla kesiştiğini gözlemlemişlerdir. Ancak bazı yerlerde çağdaş rotanın Evliya'nın rotasının örtüşmediğini ve günümüzün motorlu ulaşım imkânlarıyla Seyahatnamenin güzergâhını tam olarak takip etmenin mümkün olmadığını belirtmektedirler.

Kitabın *Giriş* bölümünde, yazarlar Evliya'nın metnini yalnızca bir tarih eseri olarak değil, aynı zamanda içinde bulunduğu döneme özgü bir yazın türü olarak görmek gerektiğini vurgulamaktadır. Evliya, çoğu zaman gerçek dışı

ve fantastik betimlemelerle okuyucularını şaşırtmayı ve eğlendirmeyi, böylece onlarla metni arasında bir bağ oluşturmayı amaçlamıştır. Ancak okurlarını gerçek olaylar hakkında bilgilendirme niyeti ve çabasının da ön planda olduğunu vurgulamak gerekir. Dolayısıyla bilimsel ve eleştirel bir yaklaşımla, metindeki kurgusal edebi unsurlardan ayıklanabilecek gerçekler, Evliya'nın seyahat ettiği bölgelerin geçmişini aydınlatmada günümüz tarihçilerine büyük imkânlar sunmaktadır.

Ortaçağ Hum'undan Osmanlı Hersek'ine başlıklı birinci bölümde, Osmanlıların gelişiyi birlikte Hersek bölgesinde yaşanan siyasi, ekonomik, idari ve kültürel değişimler ele alınmaktadır. Ortaçağ Hersek tarihi, Sanković, Pavlović, Radivojević-Jurjević-Vlatković, Semković ve Kosač gibi soylu aileler arasındaki çatışmalarla şekillenmiştir. Ancak Osmanlıların bölgeye girişiyle birlikte bugün Hersek olarak tanımlanacak bölge nihai şeklini almaya başlamıştır. Fetihden sonra bölge önce Vilayet-i Hersek olarak yapılandırılmış ve 1470'te ayrı bir sancak olarak düzenlenmiştir.

16. ve 17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Siyasi Durumlar başlıklı ikinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. ve 17. yüzyıllardaki siyasi gelişimi derinlemesine incelenmektedir. Yazarlar, Kanuni dönemindeki büyük fetihler ve sınır genişlemelerinden başlayarak, tımar sisteminin çöküşü, mali krizler ve yeniçeri isyanları gibi imparatorlukta bunalım sürecine yol açan faktörleri titizlikle ele almışlardır. Özellikle Genç Osman'ın 1622'de katledilmesi ve Köprülü Mehmed Paşa'nın 1656'da gerçekleştirdiği reform çabaları gibi dönüm noktaları, imparatorluğun iç dinamiklerinin anlaşılması açısından çarpıcı örnekler olarak sunulmaktadır.

Kitabın ana metnini oluşturan ikinci kısım, Evliya Çelebi Seyahatnamesinin tarihsel ve bölgesel analizine ayrılmıştır. *Hersek'teki En Yaygın Osmanlı İmaretləri* başlıklı üçüncü bölüm, Hersek'te Osmanlı döneminde inşa edilen ve halkın hizmetine sunulan yapıları ele almaktadır. Bu yapılar arasında camiler, mescitler, hanlar, kervansaraylar, misafirhaneler ve hamamlar öne çıkmaktadır. Yazarlar, Hersek Sancağındaki ilk İslami yapıların, bölgenin fethinden sonra askerlerin ibadet ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilen camiler olduğunu belirtmektedir. Genellikle fetih yapan sultanların adını taşıyan bu camilerden sonra, yerleşim yerlerinin genişlemesiyle birlikte yeni mahallelerde de ibadethaneler yapılmıştır. Osmanlı yönetimi altında Hersek, ticaret yolları ve kervansaraylarıyla gelişen bir merkez haline gelmiştir. Hanlar ve çarşılar, bölgedeki ticaretin canlı kalmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Hersek Sancağında Osmanlı

mühendisliğin önemli örnekleri olan köprüler, yollar, haneler, dükkanlar, saat kuleleri, savunma kuleleri ve şehir surları da dikkat çekmektedir. Ayrıca, bölgede bazı Hristiyan kiliseleri ve manastırları da Osmanlı döneminde varlığını sürdürmüştür. Yazarların ortaya koyduğu üzere bu yapılar, Hersek'in Osmanlı mimarisi ve kültürü açısından ne kadar zengin bir mirasa sahip olduğunu göstermektedir.

“Cennet Bahçesi”: *Evliya'nın Seyahatnamesi Çerçevesinde Hersek Sancağı* adlı dördüncü bölümde, Evliya Çelebi'nin Hersek Sancağını tasvir ediş biçimi incelenmektedir. Yazarlar, Evliya'nın eserini yaşamının son yıllarında Kahire'de derleyip düzenlediğini, eserin sadece bir seyahatname değil, aynı zamanda coğrafi, tarihi, etnografik ve edebi unsurları içeren bir Osmanlı İmparatorluğu ansiklopedisi niteliğinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu bölümde daha sonra Evliya'nın şehirleri betimlerken kullandığı kalıplaşmış yapı (idari statü, fetih tarihi, coğrafi konum, mimari, nüfus yapısı, ekonomi, kültür) detaylı olarak açıklanmakta ve Evliya'nın üslubu ve yazım tekniği mercek altına alınmaktadır. Evliya'nın mimaride ışık alan yapıları övmesi, belirli betimleyici sıfatları tekrar etmesi (ince minare, cehennem uçurumu, cennet bahçesi vb.), sayıları abartması, İslami yapıları gayrimüslim yapılardan daha detaylı anlatması gibi özellikleri öne çıkarılmaktadır. Yazarlar, Evliya'nın Hersek bölgesini canlı ve kozmopolit bir bölge olarak resmettiğini, doğal güzellikleri ve konuksever halkıyla *cennet bahçesi* olarak nitelendirdiğini belirtmektedir. Özellikle Osmanlı mimarisine dair verdiği detaylı bilgilerin, bugün artık mevcut olmayan yapıların rekonstrüksiyonunda değerli bir kaynak teşkil ettiği vurgulanmaktadır.

Evliya'nın 1664 Yılında Hersek'teki Seyahati başlıklı beşinci bölüm, Evliya'nın izlediği rotayı lokasyon bazında detaylandırmaktadır. Bu bölümde Ruda (Rudo), Prepol (Prijeplje), Taşlıca (Pljevlja), Çayniçe (Čajniče), Foça (Foča), Nevesin (Nevesinje), Ustloça (Stolac), Lubin (Ljubinja), Nova (Herceg Novi), Perast (Perast), Kotor (Kotor), Risna (Risan), Blagaj (Blagaj), Poçitel (Počitelj), Mostar (Mostar) ve Konjiçe (Konjić) gibi yerler incelenmiş; her bir yerleşim yeri için Evliya'nın oraya nasıl ulaştığı, bölgenin görünümü, yöneticileri, nüfus yapısı ve öne çıkan özellikleri anlatılmıştır. Evliya'nın lokasyon bazlı anlatımları, 17. yüzyıl Balkan coğrafyasının sosyal, ekonomik, dini ve mimari özelliklerini canlı bir şekilde yansıtırken, bölgenin sonraki yüzyıllarda geçirdiği dönüşümler ve yaşadığı trajediler hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Her bir yerleşim yerinin yöneticileri, nüfus yapısı ve karakteristik özelliklerine dair verilen ayrıntılar, Çelebi'nin bazen mübalağalı anlatımlarına rağmen, verdiği somut bilgiler günümüz

araştırmacıları için eşsiz bir tarihî kaynak niteliği taşımaktadır. Pinjuh ve Vlašić'in eserinin literatüre en büyük katkılarından biri de Balkanlar'daki Osmanlı varlığının sadece siyasi değil, aynı zamanda kültürel bir boyut taşıdığını sistemli bir araştırma süreci üzerinden ortaya koymasıdır.

Sonuç olarak *Evliya Çelebi'nin İzinde Hersek Sancağı*, meşhur seyyahın Hersek bölgesine yaptığı gezilerini modern bir perspektifle yeniden canlandıran, disiplinler arası bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Yazarlar Dijana Pinjuh ve Anđelko Vlašić, Evliya'nın orijinal metnini (otograf) titizlikle inceleyerek, daha önce Bosnalı oryantalist Hazim Šabanović'in Boşnakçaya çevirisinde eksik kalan veya yanlış yorumlanan bölümleri düzeltmişler ve Balkan literatürüne bu anlamda önemli bir katkı yapmışlardır. Ayrıca kitap, Evliya'nın seyahat rotasını gösteren Hersek haritası, 47 işaretli lokasyon ve 63 fotoğraf gibi görsel materyallerle zenginleştirilmiş, böylece okuyuculara hem tarihsel hem de güncel bir bakış açısı sunulmuştur. Nihayet bu eser yazarların da ifade ettiği üzere Osmanlı dönemine ait kültürel mirasın korunmasına dair farkındalık yaratmayı amaçlamakta ve hem akademisyenler için metodolojik olarak özgünlük sunan hem de meraklı okuyucular için erişilebilir bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.